

Liberalii Burke, Constant și Tocqueville

BOGDAN C. ENACHE

Complexitatea și bogăția unei opere este, cel mai adesea, o bună măsură a valorii și perenității acesteia. În cazul operei lui Edmund Burke, a lui Benjamin Constant și a lui Alexis de Tocqueville, această observație nu are nevoie de precizări suplimentare. Totuși, atunci când sînt aduși în discuție acești trei mari gînditori politici, care au trăit și scris în epoci diferite, persistă o profundă ambiguitate, ba chiar o confuzie, cu privire la mesajul lor filosofic fundamental, o confuzie care a luat amploare în a doua jumătate a veacului XX. Așadar, sînt acești filosofi politici reprezentați ai liberalismului sau ilustrează gîndirea conservatoare și conservatorismul?

Ambiguitatea în ceea ce privește mesajul central al filosofiei lor politice derivă din procesul istoric prin care, atît ideile lui Burke, Constant sau Tocqueville, cît și evenimentele capitale care le-au subdeterminat opera și gîndirea, sînt în permanență interpretate și reinterpretate pentru a oferi noi răspunsuri sau puncte de sprijin pentru înțelegerea și evaluarea unor noi evenimente, a unor noi idei, a unor noi fenomene social-politice. Acest lucru poate fi observat cel mai limpede la autorii conservatori anglo-saxoni din a doua jumătate a secolului XX, care au făcut din cei trei gînditori europeni – și mai ales din Edmund Burke – niște precursori ai conservatorismului american și britanic formulat în această perioadă. Cu toate acestea, o scurtă privire asupra ideilor și biografiei celor trei este suficientă pentru a elucida confuzia ideologică astfel creată și pentru a demonstra – fără a diminua cîtusi de puțin originalitatea și nuanțele caracteristice gîndirii fiecăruia – că atît Burke, cît și Constant sau Tocqueville au fost, s-au considerat ca atare și sînt unii dintre cei mai mari filosofi politici *liberali*.

Edmund Burke, deși a fost transformat de Russel Kirk în părintele conservatorismului american, a fost în epocă un membru al partidei Whig și nu al Tory, gruparea politică a conservatorilor. În această calitate, s-a implicat în disputa constituțională privind preroga-

tivele monarhului, susținînd limitarea puterii regale; a avut un rol decisiv în eliminarea unor legi care restrîngeau libertatea comerțului cu grîne, una dintre cauzele principale pentru care vor lupta liberalii manchesterieni de mai tîrziu; a criticat abuzurile East India Company (un monopol mercantilist) față de populația de pe subcontinentul indian; în sfîrșit, fiind el însuși pe jumătate irlandez, a susținut emanciparea catolicilor, s-a împotrivit pedepsei capitale și a criticat utilizarea curentă a torturii în cadrul pedepsele aplicate în epocă.

Dar apropierea lui Burke de către conservatori se face în temeiul opoziției sale față de Revoluția franceză, uitîndu-se că începutul Revoluției a fost primit cu încîntare și entuziasm de politicianul englez, care vedea evenimentul ca pe o bătălie în favoarea libertății. Numai odată cu excesele iacobine cvasi-totalitare ale revoluționarilor francezi Burke devine un critic al mentalității autoritare, sîngeroase și „constructiviste” – cum va spune mai tîrziu Friedrich A. Hayek, discipolul său spiritual din secolul XX – care a caracterizat faza convențională a Revoluției. Că Burke nu a fost, în plan politic, un conservator – fie și în cel mai restrictiv sens al acestui termen – stă dovadă sprijinul său pentru Revoluția americană și pentru doleanțele revoluționarilor americani: taxele prea ridicate percepute de Coroană în colonii.

Ca și Burke, Benjamin Constant este un critic virulent al exceselor Revoluției, dar și un apărător al ideilor liberale afirmate în prima etapă a acestui eveniment fundamental al istoriei europene și mondiale. Constant – un cartofor și un libertin – este cel care îmbogățește gîndirea liberală în lumina acestor evenimente teoretizînd două mari pericole, de importanță egală, la adresa libertății individuale: despotismul monarhic sau autoritarismul unui grup restrîns cît și despotismul maselor sau al democrației absolute și nelimitate. În aceasta constă valoarea și perenitatea distincției făcute de Constant între libertatea anticilor și a modernilor.

Ca personaj politic, Constant a întretinut relații inconstante cu oamenii și grupările politice ale timpului, dar niciodată cu ideile libe-

rale. A fost un critic virulent al lui Napoleon, după care a încercat o reconciliere cu acesta în schimbul adoptării unei constituții care ar fi limitat drastic – după o interpretare originală a experienței britanice care l-a inspirat și pe Montesquieu cu aproape un secol mai devreme – puterea împăratului; a încercat o apropiere față de Ludovic al XVIII-lea, după ce acesta a anunțat adoptarea Cartei, dar a fost epurat de conservatori din guvern imediat după Restauratie; în sfîrșit, va susține „Revoluția din iulie” în 1830 și pe „regele-cetățean” Louis-Phillippe d’Orléans împotriva vechii dinastii a Bourbonilor.

Alexis de Tocqueville este cel care, în multe privințe, preia ștabela de la Constant în contextul francez. Este membru al partidului liberal, susține ca deputat abolirea sclaviei și reformarea administrării coloniale, este un participant activ la Revoluția de la 1848, un critic al mișcării socialiste și ministru de externe în guvernul provizoriu instalat în februarie; în sfîrșit, cînd Ludovic Bonaparte va lua puterea prin lovitură de stat, eveniment care încheie aventura liberală franceză de la 1848, Tocqueville se va număra printre opozanți, va fi arestat, încarcerat și scos din viața publică.

Tocqueville a fost un aristocrat dintr-o familie veche, dar a susținut întotdeauna poziții liberale. Ca și Constant, el înțelege că Revoluția din 1789 a reprezentat un amestec de idei bune și de idei rele, dar că procesul declanșat cu această ocazie este inevitabil. Vechiul Regim, centralist și absolutist, a fost din nefericire înlocuit cu un regim caracterizat prin aceleași neajunsuri, cu singura excepție că suveranitatea nu mai era monarhică și divină, ci proclamată în numele poporului. Așa cum îi demonstrează și călătoria sa în Statele Unite, democrația nelimitată, ca orice fel de putere politică nelimitată, nu este neapărat de preferat puterii nelimitate a unui singur om. Chestiunea de fond nu este cine deține puterea, ci cît de mare este această putere și cît de mult poate ea afecta libertatea indivizilor.

Tocqueville, Constant și Burke, ca orice alți mari gînditori, nu pot fi reduși la o singură trăsătură de penel. Ei au încercat să înțeleagă

evenimentele epocii lor, la care au participat din plin, reflectînd în același timp asupra idealurilor umane universale. Cu siguranță nu împărțeau aceleași idei asupra tuturor lucrurilor. Cu atît mai puțin aceleași gusturi, capricii sau moravuri. Libertinul Constant, de pildă, nu ar fi fost probabil invitatul preferat al lui Tocqueville la masă, nici invers. Dar în ce privește filosofia politică, este greu de ignorat convergența gîndirii lor și mesajul eminent liberal al acestora, în sensul de bază, clasic, al acestui termen.